ՕՐՈՒԱՆ ՄԵԾ ՏՕՆԸ

ՄԵԾԱՇՈՒՔ ՀԱՆԴԷՍ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ ՄԷՋ

ԵՐԷԿՈՒԱՆ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐՆ ԵՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽՐԱԽՃԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Պոլսոյ Հայութիւնն ո՛չ մէկ պարագայի մէջ այնքան ոգեւորութիւն ցոյց տուած էր, որքան շաբաթ օր և երէկ։

Հայ ժողովուրդն իր այս հանդէսներով, որոնց բարեկարգութիւնը չխանգարուեցաւ բարեբախտաբար արտասովոր դէպքերով, օտարներու առջև իսկ տուաւ ապացոյցն իր յառաջդիմութեան և քաղաքակրթութեան ընդունակութեան, հետեւաբար ուրախ ենք որ ազգիս Վեհ. Հայրապետն առիթ տուաւ այս յոբելեանական հանդէսներուն, որոնք իրենց յառաջ բերած ընդհանուր ոգեւորութենէն զատ, տեւական և մնայուն արդիւնք ալ պիտի ունենան՝ յանուն կրթութեան հաստատուելիք հիմնական դրամագլուխով, որ կը յուսացուի թէ Պոլսոյ մէջ բաւական կարեւոր գումարի մը յանգեցաւ, այս տօնական օրերուն մէջ։

Շաբաթ օր Գումգարուի մէջ ոգեւորութիւնն անկարագրելի էր։ Կէս օրէն քանի մը ժամ առաջ արդէն Մայր եկեղեցւոյ շրջակայ փողոցներն անանցանելի դարձած էին։ Կառախումբն անընդհատ ժողովուրդ կը փոխադրէր Գումգարու, բացի մօտակայ թաղերէն հետիոտն եկողներէն, որոնք ստուար թիւ մը կը կազմէին։

Մայր Եկեղեցւոյ միջին Տաճարէն զատ բակը լեցուած էր ամբողջութեամբ Քոմիտէի դռնէն ներս կ'ընդունուէին հրաւիրեալներն և կ'առաջնորդուէին իրենց յատուկ տեղերը։ Ամբողջ Տաճարը կ'շողար լոյսերու մէջ, բոլոր ջահերն ու կան-

Շատ խանդավառ ճառեր խօսեցան Պ. Պ. Դանիէլ Վարուժան, գրական պերճ ոճով մը, ներբողելով Սահակի, Մեսրոպի և Վռամշապուհի գործը, և դրուատելով Հայ իւսցական յաջորդները, որ անմեռ է, և Մաշտ, որ աղգային միութեան, ազգային միասոյզ զանգուածին կազմութիւնը տեսաւ իրականը այս յոբելեանին մէջ։ Թող այս օրն ըլլայ ուրախ օր մը, թէ մենք Հայ պիտի ըլլանք իսկապէս, և անվիճար պիտի պահենք մեր լեզուն ու պիտի սիրենք զայն։

Սինոնեան հանգիստի երրորդութիւնը նուագեց Ս. Մեսրոպի մեղմանուագ և Արշակ Բ.ի նախերգանքը, ծափահարութեանց մէջ կրկնելով։ Պ. Արիա Յակոբեան ջութակի վրայ թրթռացուց Հայոց հոգին, քաղցր, խռովիչ ու մեղամածին, հեղինակութիւն վաղամեռիկ արուեստագէտին Պ. Դաւիթեանի։ Ժողովուրդը յուզուելով՝ կրկնել տուաւ, ծափահարութեանց մէջ։ Պ. Զարեան արտասանեց Սիամանթոյի նոթեկաղուսիլ ձօնը Ս. Մեսրոպին, ծափահարուելով։—Մկրտիչ էֆ. Էսաեան խանդավառուելով երդերէն, ինքնաթարմուէր մ'ըլաւ. երգեցիկ խումբին, զոր բեմին ժողովուրդին հաղորդեց Պ. Մաշտ, բուռն ծափահարութեանց մէջ։

Հանդէսին ներկայ եղաւ գրական. Ա. Թարգման Մ. Լբաւ։

Սրահին լոյսերը մարելով, ելեկտրական լոյսերու մէջ բեմին վրայ ներկայացուեցաւ կենդանի պատկեր մը, որ կը խորհրդանշէր բարբարոս ազգութիւնը, մարդկութիւնը որ վերար կ'յոյտնէր անընդհատ, օրուն կ'յաջորդէ երեկի ոսոխներուն մութիւնը, քով քովի համերաշխ ու ներդաշնակ կենսագրութիւնը, գլուխներ հակած՝ գիրքերու վրայ։ Գրականութեան ոյժը այս հզոր ազդեցութիւնը կ'ցուցադրուէր այս կերպով։

Դաշտէրէ՝ հոն՝ հոն՝... — Դաշտերէն մէջ Օրերէնական հանդէսները կատարուեցան մեծ շքեղութեամբ և կատարեալ ու օրինակելի կարգապահութեամբ և նանոնաւորութեամբ։ Երեկ առաւօտ Դուրեան Ս. պատարագեց տեղւոյն եկեղեցիին մէջ և խօսեցաւ գեղեցիկ քարոզ մը։ Պատարագէն յետոյ կատարուեցաւ Հոգեհանգիստ Հայ զրականութեան և տպագրութեան աշխատաւորներու և գրչի ու մտքի գործիքներու հոգւոյն համար։ Եկեղեցիին արտաքին դուռները զարդարուած էին դափնիներով և ծաղիկներով զրուած վերառութիւններով։ Կէս օրէն յետոյ գիւղին ձմեռնային թատրոնին մէջ կատարուեցաւ գրական հանդէս մը։

Թատրոնը զարդարուած էր շատ գեղեցիկ կերպով։ Մանաւորապէս ծաղիկներով կազմուած Սահակ և Մեսրոպ վերառութիւնները և այլոյբէնի առտերն ուշագրաւ էին։ Բեմին վրայ կեցած էին Արամեան-Ունենան վարժարանին աշակերտները, մէջերնիկ տարազով, իրենց գօտիներուն վրայ կրելով Սահակ և Մեսրոպ վերառութիւնները։ Աշակերտաբէն զատ, որոնք երգերով մասնակցեցան հանդէսին, Գ. էֆ. Ունենաեանի նուագախումբը ազգային և եւրոպական կորներ նուագեց։

Գրական հանդէսին բացումը կատարեց յոբելեանական յանձնաժողովի առենապետ Յարութիւն էֆ. Դիմաքսեան, գրաւոր ատենաբանութեամբ մը։

Առաջին անգամ խօսեցաւ Երիգոր էֆ. Զօհրապ, լեզուի արժէքը իրեն նիբէմ ուսնենալով, և պարզելով այն նշանակութիւնը որ Սահակ և Մեսրոպի գործն ունեցած էր, հակիրճ կերպով Հայ գրականութեան ծագման և անկման, և աշխարհաբար զարգացման վրայ համառօտ ակնարկ մը նետեց, պարզելով նաև Հայ ազգին ցեղային նկարագրին մէջ տեսնուած հակասութիւնները։ «Մենք մենք ազգերու ժողովին մէջ։ պապուկ մը, աղքատ մը։ Դրանսպոր բանաստեղծ կ'ըսէ։ «Պապուկներ, ա՛յո, բայց անմոռալ իրենց գանձերը, իրենց երազները ունին։ Մենք ալ իբր ազգ մեր յոյսերը, մեր լիշատակները, և մեր երազները ունինք, և այդ լիշատակը անչէջ պահելու համար է որ մեծ ոգեր կ'ծնենք։ Եւրոպայի գիտնական մը բան է։ «Մեծ կայսրութիւնները անկան պատճառները իրենց մէջն են։» Եւ պիտի ըսէի. Մեզի պէս ազգերի ազգերը իրենց վերանգնումի յոյսերը իրենց հոգին, իրենց սիրոյն և այսօրուան պէս իրենց լիշատակներուն մէջ կ'կրեն։»

Զօհրապ էֆ.ի խօսքերը ծափերու մէջ վերջացան։

Իրեն յաջորդեց Դուրեան Ս. որ կատարելապէս ակադեմական ճառ մը խօսեցաւ, բանաստեղծական—պատմական խորունկ վերլուծումի մը ենթարկելով բոլոր այն պատճառները և չարժառիթները, որոնք Հայ ոտոր գիւտը առաջ բերած էին։ Իր շատ գեղատեսիլ, ու հմտալից ատենաբանութիւնը վերջացուց հրաբուխ լալով հայերը, որ իբր Սահակի և Մեսրոպի զաւակներ, գիրը յարգեն և լեզուն յարգեն, և յարեց որ՝

«Եթէ Ս. Մեսրոպ մէկ վայրկեանի համար դուրս ելնէր իր գերեզմանէը, և սանսկ ազգիներու խումբ մը տեսնէր իր չուրջը, մանաւանդ իր լեզուով խօսող, իր հոգած գիրերով կարդացող աղլիկներ, խանդաղատանքի անհուն դղրդում մը պիտի դալիպեցնէր իր ճակատն և իր հոգին պիտի խսյար։ Հայե՛ր, երկինքին մէջ ան սանսկ զաւակ մ'ունինք, յարկեցէք զինք։»

Որոնցնդուսա ծափերով ընդունուեցան իր խօսքերը, որոնք հմայեցին բոլոր ունկնդիրները։—Դուրեան Ս.ի յաջորդեց Արշակ Ալպոյաճեան, որ Հայ տպագրութեան վրայ համառօտ ակնարկ մը նետեց և բաղդատութեան դրաւ Հայ ազգին տպագրութեան արուեստին պէս յետադիմիկ եւ ներգործող գիւտ մը օգտուելու եռանդէ, իրեն բնակիկ և վիճակիկ ժողովուրդներուն հետ, և եզրակացուցի թէ Հայ՝ իր առաջադիմութիւնը ոգիովը կանխած է ուրիշ բազմաթիւ ազգերէ, քաղաքակրթութեան ճամբուն վրայ, հանկառակ անոր որ խիստ անհպատ պայմաններու մէջ գտնուած է։

«Եթէ ոչ ազգը ամբողջութեամբ՝ գէթ անհատներդ ազատ են քաղաքակրթութեան և ազիատական՝ Հայ մտաստեղծագործութեանցները ճոխացնելու։ Սահակի և Մեսրոպի օրերէն սեսկսեալ Հոյլիկ ատենները մէջ, երբ Ագիսալանները, Տուդրիները և Լէնկիթիսլեանը արիւնով ներկած են հայրենի ադիսարը։ Եկեղեցուկ վանականներ՝ այդ չարաղէտ օրերուն միայն յոյսը ունենալով թէ այդ դժբախտ օրերը պիտի անցնին և զեղեցիկ գարուն մը այդ անհատ օրերուն պիտի յաջորդէ, լեզուի գանձերը պահպանելու համար ձեռագիրներն որոնելու ծերպերուն և գեղանդերները մէջ թաղելու, և եթէ հեղինակել չկրցան գէթ ժամանելի ալիսաստութիւններով նախնեաց մատենագրութեան գործերը ընդօրինակեցին և բաշխարեցին, միշտ ապագային յոյսով։ Մենք պէտք չէ յուսահատինք և միշտ ալիսաստինք մենք։ Հոյլ ազգեր և յոյսով թէ պիտի գայ այն օրն որ մայրն ամենայն շնորհաց՝ Աստիսա իր վարդանան ձեռքով պիտի բանայ գեղեցիկ Արշալոյսը, զոր պէտք է ողջունենք պատրաստած համաշխարհային կրկէսին մէջ չընկնելու և մրցելու համար քաղաքակրթի ժողովուրդներու հետ և Մայրս համար միշտ պատնէշին վրայ՝ գրած մեր յանուն։»

Բուռն ծափերու մէջ ատենաբանը վերսին բեմ կոչուեցաւ, և շնորհակալութիւն յայտնեց։

Բանախօսութիւններէն յետոյ կատարուեցաւ ժողովրդական մաս մը հայկական երգերով և պարերով։ Գիրերը մաս մը միեւնոյն թատրոնին մէջ կատարուեցաւ երեկոյի մը Դիէլ եպս.ի նախագահութեամբ, որուն մէջ մեծագոյն բաժին ունէին Ազատեան—Ունենան և Թորոսեան վարժարանց երկսեռ ուսանողները։ Բազմութիւնը տարապայման չատ ըլլալուն հանառակ ոճ է անկարգապահութիւն չեղաւ։ Այս երեկոյթին մէջ Օր. Պաթմաեանի կողմէ կարդացուեցաւ Տիկ. Ե. Աւետիսեանի մէկ բանախօսութիւնը (Անգիր) զոր պիտի հրատարակենք Հոյնոմբեմբր։

ԳՐՆԱՒՈՐ մէջ Շատպի գիլեր կատարուեցաւ. շատ սիրուն հանդէս մը, որուն ներկայ գտնուեցան կղզիին բոլորհայերը, ինչպէս նաև Օոյն ընտանիքներ։ Զերմաչէս գնահատեցան Հմայեակ էֆ. Խորոլեանի ատենաբանութիւնը և Օր. Վիքթորիա Սարգիսեանի ուղերձ։ Խօսեցաւ Պ. Ա. Ալպոյաճեան։

Մեծ խանդավառութիւն առաջ բերին Օր. Սիրաքանի երաժշտական գլուխգործոցներուն արտայայտիչները և Նշան էֆ. Թօքատի՝ Արշակ Զօպանեանի Մայր Հայաստանին ուղղեալ ոտանաւորին և Պ. Տ. Հոյեանի՝ Անարտեանի «Եարգանք Զեզի» արտասանութիւնները։ Շքեանդուն մը ալ սարքուած էր գիլդին տիկիններուն կողմէ, որոնք անձամբ կ'ուսարկէին։

Այս հանդէսին մէջ Օտմ. Համալսարանին ուսուցիչներէն Ֆաղլի պէյ սիրուն ատենաբանութիւն մը ընելով ներքսալէս շնորհաւորեց և խնդացնալ Հայ ազգին որ իբր քաղաքակրթի ժողովուրդ մը կաբեւոր տեղ մը գրաւած է և Օտմ. Հայրենիքին պատուաբեր դասակներ առած է, միեւնոյն ժամանակ գեղարուեստի և գեղանուեշութեան մէջ համաչխարհային համաբաւի արժանի անձերու ծնունդ տալով։

ՍԱՄԱԹԻՈ ՄԷՋ ՄԵՐ ՇՈՒԵՆԱՆԸ

ասնուեցաւ. յառ մեծ յարգ և ժողովրդական անասոյզ խանդավառութեամբ։ Կարգադրիչ յանձնաժողով մը, որ կազմուած էր Սամաթիոյ, Նարլըգարէի, Ալիքմէրմէրի և Էթիմէյանի Լուսաւորչական և կաթոլիկ զանազան մարմիններէ, յաջաթներէ ի վեր տեսնդտ գործունէութեամբ մեծ պատրաստութիւններ տեսած էր այս հանդէսներուն մէջ բոլոր մաս թաղերը դլեու անցնելու անկեղն նախանձով։

Հոյակապ եւ իսկապէս յաջթական կամար մը կառուցուած էր Ս. Դէորգ եկեղեցւոյ հրապարակը։ Կրնանք ըսել թէ այս յաջթական կամարը ճշմարիտ գեղարուեստական գործ մը եղաւ և ունեցաւ մեծ յաջողութիւն, այնպէս որ այդ կամարին պատկերը ներկայացնող քարոզ թռթուներ ծախուեցան հար 5 դրշ.ի ի նպաստ կրթական գեղարեն։ Սոյն կամարին դաղափարը և գործադրութիւնը կ'պարտինք Գասնիկի էֆ. Հայոցեանի, որ այս տարուան Սահմանադրութեան Տարեդարձի յաջթական գեղեցիկ կամարն ալ ինքն գաղափարած և կառուցանել տուած էր։ Սամաթիոյ հանդէսները սկսան կիրակի առաւօտ Ս. Դէորգ եկեղեցւոյն մէջ։ Հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Գեր. Տ. Գրէլ Եպսկ. Դալէմբարեանի կողմէ։ Սրբազանը գեղեցիկ քարոզ մը խօսեցաւ Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի գրոց դիւանին բարերար արդիւնքին և Հայոց Ազգին մէջ նոր յառաջ բերած քաղաքակրթութեան վրայ։ Ս. Պատարագի դաղափարները մեր ազգի հանդիսաւոր հոգեհանգիստ տեղի ունեցաւ ի յիշատակ Հայ գիրերու, գրականութեան և տպագրութեան բոլոր հանգուցեալ աշխատաւորներուն հոգւոյն։

Հանդէսին Բ. մասը տեղի ունեցաւ կէսօրէն վերջը ժամը 2ին եկեղեցւոյ կից Ժողովուրդ Լաբարանին մէջ, որ ընդարձակուած էր եկեղեցւոյ հրապարակին մէկ մասն ալ միացնելով 1,000էն աւելի ժողովուրդ ներկայ գտնուեցաւ այս հանդէսին, ուր Սամաթիոյ «Մասիսս ֆանֆարը ազգ. և եւրոպական գեղեցիկ կորներ նուագեց և դպրոցական աղջիկներ երգեց և պարուսական ներկայացումներ։ Տեսարք Պէօզիկեան, Մելքոն Կիւրճեան և Տէր Յովհաննէսեան բացատրեցին օրուան մեծ ասոյթ։ Հանդէսին ներկայ գտնուեցան նաև Օոյն եկեղեցիներուն կողմէ եկեղեցականներ և Թաղ. Խորհրդոյ անդամներ։

Հետեւեալ հեռագիրը ուղղուեցաւ Ռուսիոյ Հայոց Կեդր. Ընդանամուտ մարմնոյ։

«Սամաթիոյ, Նարլըգարէի, Ալիքմէրմէրի և Էթիմէյանի ամբողջ Հայութիւնը ցնծագին ասնեղով Մեծ Ցոքելեանը, իր շնորհաւորութիւնը և բարեմաղթութիւնը կ'ընդդէ որ դէնք յոսա Վեհ. Հայրապետին։»

Գիրերը չգեղ լուսաւորութիւն ամբողջ Թաղին մէջ։ Հանդէսին Գ. մասը սկսաւ ժամը 7.30ին անհուն բազմութեան մէջ, դարձեալ Ժողովուրդ Լաբարանը։ Պ. Մաշտ արտասանեց հիանալի ատենաբանութիւն մը որ բուռն ծափահարութիւններու մէջ վերջացաւ։ Գոգրեան երգչախումբը ներդաշնակօրէն երգեց Կոմիտաս Վ.ի դեղեցիկ երգերը և Ազատ Բեմ թատերախումբը ներկայացուց առաջ մը և զաւեշտ մը Մէյմէկ արարնոց, որք յառ գնահատեցան։ Պ. Զանանեան ևս ճշմարիտ արուեստագէտի պէս ըրաւ արտասանութիւններ, մանաւանդ Ա. Զօպանեանի գեղեցիկ Հայ Լեզուն։

Հանդէսները վերջացան կէս գիշերին յառ գեղեցիկ ապատրութիւն թողլով Հայ թէ օտարազգի հանդիսականներուն վրայ։ Գրական գեղարուեստի ի նպաստ կ'կարծուի թէ 4,000 դրշ.ի չափ դուռամ մը գոյացած է։

Օրթէյեղ՝ ալ չաթաթ գիշեր իր պատմական թատրոնին մէջ յառ վայելուչ կերպով մասնակցեցաւ հանդագային մեծ ոտնին։ Թատրոնը լեցուած էր երկսեռ ընտիր բազմութեամբ մը։ Արտաքին դրան մուտքին առջև լուսավառութիւն կատարուած էր և ներքին մասն ալ գորգերով զարդարուած։ Հանդէսը բացաւ Տ.Գր. Թէրզեան էֆ. բացատրելով օրուան ոտնին կարեւորութիւնը։ Բանախօսներէն Թումման էֆ. Եսայեան, նախին անչափելու Վենեսիկի Մուրատ-Ռափայելեան վարժարանի դասակից ընկեր հանգուցեալ Միքայէլ Բօրթուկալ ու Մարգր Յովհաննէս փաստաբերն և այլոց։ Երկրորդ բանասան էր Բրոմ. Յովհաննէս էֆ. Յակոբեան։ Երկու քն ալ պերճախօս կերպով բացատրեցին համազգային մեծ ոտնին նշանակութիւնը Հայուն և Հայութեան համար։ Դպրոցական երկսեռ սաներ գոհացուցիչ կերպով երգեցին գեղեցիկ երգեր։ Հանդէսին փայլն աւելցուցին նպատեց Տիկին Զարուհի Գոյանեան դաշնակի վրայ մեծ նշդուեմամբ նուագելով Լիսցէն ու Բաստէրվսքիին գեղեցիկ կորները։ Նաև իր զաւակը Պ. Արայ՝ որ ջութակի վրայ նուագեց գանազան կորներ։ Հանդէսին աւարտեցաւ կենդանի պատկերով մը։ Ս. Մեսրոպ մէջ սենեակի մը մէջ նստած կ'ազդեր, երբ պարին վրայ երեւցան հայ ձայնաւոր տառերը լուսեղէն։

Երկի առաւօտ թաղին եկեղեցւոյն մէջ հանդիսաւոր արարողութիւն տեղի ունեցաւ. մասնակցութեամբ դպրաց դասուն։ Պատարագեց Տ. Վահրամ Արքեպս. և բացատրեց օրուան ոտնին նշանակութիւնը մաղթանքներ ընելով Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան համար։ Պատարագէն յետոյ տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր հոգեհանգիստ։ — Բերայի մէջ եւս պատարագեց Տ. Հայկակ Ս., և ոգեւորեալ քարոզ մը տուաւ։ Եւեցոյ հոգեհանգիստ տեղի ունեցաւ։

*** Առաջնորդ երկաթուղւոյ Հայ պաշտօնեաներ, Ցոքելեանի առիթով կրթական հիմնական դրամագլուխին համար նուիրեցին 50 ոսկի։

*** Այս հեռագիրը հետեւեալ հեռագիրը։ «Հայ գրերու գիւտի հանդէսը մեծ չքով կատարուեցաւ։ Ի նիկոյտութեան կուսակցին և կրթական հիմնական դրամագլուխին համար առայժմ գոյացաւ 3,600 դրշ.։» Կարգադիր յանձնախումբին նախագահ Մեսրոբեան, դեր նախագահ Սուլթանեան, Գաղ. Ժողովոյ ատենապետ Փիլիճանեան։

*** Շուրջ Դարձեալ կ'հեռագրէ մեզ Հնչակեան մասնախումբ։— «Մասակ Մեսրոպի ոտնը մեծ ուրախութեամբ և Դանոյեանցականներուն հետ ատենցինք։ Մեր շնորհաւորութիւնները։»

*** Ց. Դարձեալ էֆ., որ քառասուն տարիներ Հայ վարժարաններու մէջ Հայ ուսկեղենի լեզուն և Հայ մատենագրութիւնը դասախօսած է՝ չաթաթ օր հետեւեալ հեռագիրն ուղղեց Ս. Հայրապետին և Տեղապահ Ս.ին։ «Անհուն բերկրութեամբ մասնակից լինիմ մեծագործ հանդէսին, որ ի յիշատակ յոբելենի Հայ ապագրութեան անմահ առաջնորդաց։»

*** Գէլէբոլու եկեղեցիին մէջ գեղեցիկ հանդէս մը տեղի ունեցաւ, ժամերգութիւնէն յետոյ, ուր բանախօսեցին Տոքտ. Թորգոմեան ու Թուրքերէն Գելբեանն էֆ.։ Գեղեցիկ երգեր երգուեցան ի ներկայութեան Թաղեցիներուն բազմութեան և օտարներու։ Երեկոյին հանդէս մը տեղի ունեցաւ Ակարոնեան ակումբին մէջ։

*** Գեղեցիկ հանդէս մը կատարեցին նաև Դուբրէչէմիզիներն և Ատանուսագիրքերը Լեկիի սրահին մէջ, ուր ներկայ էին օտարներ և բազմաթիւ Հայեր, Ա. Տ. Յակոբեան էֆ. գեղեցիկ բանախօսութիւն մ'երաւ։ Երգեր, պարասուութիւններ և մարմնամարզի խաղեր սիրուն պէսպիսութիւն մը դրին այս հանդէսին մէջ։

*** Երկուսն ալ այսօրուան բոլոր թուրքերէն և ֆրանսերէն թերթերը երկար սիւնակներ նուիրած են Հայկական մեծ Ցոքելեանին առթիւ։ Լ. Թէրէթ դարձեալ Մ. Ժէրի ստորագրութեամբ խմբագրական մը գրելով, Հայ գրականութեան վրայ պատմական ընդարձակ տեսութիւն մը ըրած է։ Մր.—Ղ.ը, Լէոնդ Հէրլը և Օ.Ֆ. Լայտ ալ երկար տեսութիւններ ըրած են Հայոց գրի գիւտին և ազագրութեան վրայ։ Երկուսն Թէրէթ գրերու գիւտին և տպագրութեան մասին տեղեկութիւններ հաղորդելով ի մէջ այլոց կ'ըսէ. «Մեր Հայ հայրենակիցներն երէկ մեծ ոտն մը կատարեցին իրաւացի պարծանքով մը։» Լ. Թէրէթ խօսելով նաև Կոմիտաս Վրդ.ի երգչախումբին վրայ, հիացում կ'յայտնէ և կ'ըսէ թէ Գալիս այս տեսակ երգչախումբ մեսած չէր։

*** Սան Սէֆանօ ևս մասնակից եղաւ օրուան մեծ ոտնին։ Շատպի գիշեր երեկոյի մը արուեցաւ ի պատիւ Սահակ-Մեսրոպի, Գիւլպիւլեան վարժարանին մէջ, հատոր, երգեր, արտասանութիւններ շատ յաջող անցան։ Մանաւանդ ուսուցիչ Սիմոն էֆ.։ Դարամանեան բացատրեց օրուան ոտնը յաջողապէս։ Հանդէսը փակեց Տ. Արբասակեա Վարժապետեան՝ Ս. Սահակայ տեսիլքը պատկերացնելով։

Վենետիկի Մխիթարեանները Ս. Դաղարի վանքին մէջ ի պատիւ համազգային Ցոքելեանի սարքած են թէ՝ եկեղեցական և թէ գրական երկու հանդէսներ։ Երէկ ալ Բերայի Մխիթարեանց վարժարանին մէջ տեղի ունեցաւ ազգերական և ուսուցչական շրջանակի մէջ։ Կատարուեցան բանախօսութիւններ և արտասանութիւններ և երգուեցան ազգային երգեր։

ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԸ ՄՇՈՅ ՄԷՋ

ՄՈՒՇ, Հոկտ. 13

Այսօր Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն մէջ հանդիսաւորապէս տեղի ունեցաւ Գրի գիւտի և Տպագրութեան յոբելենը, մասնակցութեամբ բոլոր յարգանաւոր անձերուն պատուիրակներուն։ Այս առթիւ կ'յայտնենք մեր շնորհաւորութիւնները։

(Սոսը.) Ցանուն Դաշնակցութեան Ռուբէն, յանուն Բոլշեվիկեան հասարակութեան Ազգապետ Մոսիսեան, յանուն Կաթոլիկ հասարակութեան Ամերիկեան, Հայոց Առաջնորդ Մարգարեան, յանուն Հնչակեան կուսակցութեան Կարապետ, Ս. Կարապետի ուսուցչական խումբին կողմէ Մկրտիչ, Մարգեան Տնօրէն Ազգ. Բարձրագոյն Դարմնի, Բոլշեվիկեան Ցանձնաժողովի Նախագահ Առաքել։

ՀԱՆ ՏԱՌԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՀՄՈՒՏ ԵԼԱՍ ԷՖ.Ի ՏԵՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՏԷՖԹԷրիանեի վերատեսուչ Մահմուտ Էսաս Էֆ. հետեւեալն ուղղած է «Սապահ»ի Հայ տպարան մասին.

Մ—ոհի Ուրբաթ օրուան թիւին մէջ մեծ գոնութեամբ կարդացի խմբագրական էֆ.ին վերաբերեալ պատմութիւնէն էջ մը։ Ներքին գործոց նախարարութիւնը, դէպքին իմանալուն պէս, Նիկոմեդիոյ կառավարիչին հեռագիր մը ուղղելով հրամայեց իսկոյն դէպքին վայրն երթալ, քննութիւն կատարել, հարկ եղած կարգադրութիւնները ձեռք առնել և տեղի տուղները, եթէ կան, պատասխանի ենթարկել։ Ի յանցաւորներուն նկատմամբ հետապնդում կատարել։

Զեբէ-ալ—Բիէ.— Շաբաթ գիշեր Բրթի Շանի թաղամասին մէջ Հայ վեհապետներու դէմքեր և Մայր Հայաստանի խորհրդանշեալ նեղեալներուն վարիչը ձերբակալեց ոստիկանութիւնն ու հարցաքննեց։ Ցիշեալին բարեմտութեան համագրելով ոստիկանութիւնը ազատ արձակեց, ազդարարելէ վերջ որ ասկէ վերջ ազատութիւն չունի։ Ձերբակալուեցան նաև հերոսի պատկերներ ու պատմական դէմքեր ծախող ցրուիչ մը։ Տեղ տեղ հաւաքուած են պատկեր պարունակող Հայ թերթեր։

Ոստիկանութիւնը չաթաթ օր ուզեց արգիլել Թաքսիմի հանրային պարտէզին մէջ կատարուելիք հանդէսը, առարկելով որ բացօթեայ, հրապարակային հանդէս ընել, հաւանօսսել արդիւնած է, բայց Թալատ պէյի տուած արտօնութեան վրայ հանդէսը տեղի ունեցաւ. երկի խանդավառորէն, ինչպէս վերը նկարագրած ենք։

Ադէպ ի ժողովի ուրբաթ օրուան նիստին մէջ ընդունուած Հայ բողոքականաց բէրէթէլլին ապ տարբերած է նաև Աքչայ էֆ.։ Շմասնեսան, խորհրդական Ամերիկան դեսպանատան։

Ոբբէ՞ր որ Ազգ. Ժողովէն վերջ, Ազգ. Պարիսարքարանին մէջ գումարուցաւ Հիմնական դրամագլուխի հանգանակէյ յանձնախումբը, և ատենապետ ընտրեց Պարսիկ էֆ. Կիւլէկեկեանը, և ատենագրիր Եղանուրդ էֆ. Պարկոյզ։ Պարսիկ էֆ. Կիւլէկեկեան ընդունեց ատենապետութիւնը, ինչ որ երաշխիք մ'է գործին ապագայ յաջողութեան։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԱՍԱՏՍՈՒՈՒԻ ԲԱՐՁՈՒՐԻ-ԴԻՄՈՒԵՐԸ.—Ն-Էյլէ Վէրէֆ պատմական կ'ընէ Աստուծոյի հայաբակ նահանգներու բարձրադմնց ծրագրէն։ Ռուսիոյ կողմէ անցեալ Օգոստոսին պատրաստուած ծրագրով կ'առաջարկուէր որ այդ բոլոր նահանգաց համար քրիստոնեայ ընդհ. կուսակալ մը կարգուի օսմ. կառավարութեան կողմէ և մեծ տէրութեանց հաւանութեամբը։ Թուրքիա առոր փոխարէն ծրագիր մը պատրաստեց, առաջարկելով որ վեց քնիչ հոկեն բարենորոգմանց գործադրութեանը վրայ և հանր. ապահովութեան ու անդորրութեան գործը յանձնել ոստիկան—զինուորներու։

Կ. Պոլսոյ գերման դեսպանը պնդեց որ Թուրքիոյ այս առաջարկը նկատի առնուի մեծ տէրութեանց կողմէ։ Գերման դեսպանին կարծիքն ընդունուելով, մէկ կողմէ իր և մէս կողմէ Պերլինի ու Բեռլրսպուրգի դաշինքներուն միջև հիմնական փոխանակութիւն տեղի ունեցաւ և առոր իբրեւ հետեւանք բարենորոգմանց նոր ծրագիր մը պատրաստուեցաւ, որով հայաբակ նահանգներն երկու ընդհ. քննչութեան պիտի բաժնուին։ Առոր վրայ Բ. Դուռն ուզեց դիմել 1881ին պատրաստուած բարենորոգմանց ծրագրին և ձանոյց թէ չայն պիտի գործադրէ։

Բարենորոգմանց ծրագիրներու մասին Նոյէյէ Վէրէֆի տեղեկութիւն տուող անձը կ'ըսէ թէ օսմ. կառավարութեան հետեւած ընթացքէն կ'ժամանակուի որ ժամանակ չտեղու մնաց։ Ռուսիոյ բուն իսկ նպատակն է արեւելեան նահանջեալ ազգերուն համար—հաւանօրէն կարելւոյ մասը նախապէս գործադրուող գիրքերուն նշանակներն առնուած—կարգ մը նշանակներ հնարեց։ Ակէ՛ն կարը հայ գրականութիւնը մեծապէս զարգացաւ ու ճոխացաւ։ Մէկ կողմէ Գրիգոր Նարեկացիի և միւս կողմէ կեսարիոյ գիտնականներուն ազդեցութեամբ հելլէն գրականութեան մեծ հակում մը առաջ եկաւ։ Հայերէն չտարբ Աղեքսանդրիոյ, Աթէնքի, Կ. Պոլսոյ և Հռոմի դպրոցները գացին այդ գրականութիւնն ուսանելու։ Իրենց հարուստ, բազմերանգ և առատաձայն լեզուով գրեցին գանազան երկեր, մանաւանդ եկեղեցական Ս. գիրքերն և Աւետարանը թարգմանեցին։ Վերջապէս Մեսրոպ Վարդապետի գիւտին շնորհիւ Հայերէնը չուտով եղաւ գրական լեզու մը։ Երբորդ շրջանը կ'սկսի ԺԲ. դարուն։ Հայերէնի ձանաւորներէն մէկ քանին ժամանակ անցնելով փոխուած են. տառերու ձեւերն ալ կարեւոր փոփոխութեանց ենթարկուած են։ Սակէ դատ Օ և ֆ տառերն աւելցած են, որ առաջուընէ դոյութիւն չունէին։ Այդ երկու տառերը մասնակցաբար գործածուած են քրիստոնեաներու կողմէ ներմուծուած ֆրանսերէն կամ լատիներէն բառերը գրելու։ Այդպէս Մեսրոպի հնարած գիրերն հետ դիւրաբաղ գրելիք գիր մը առաջ գալով անոր հետ չարունակուած է ցայսօր։ Ասկէ ի վեր հայ գիրը փոփոխութիւն մը չէ կրած։

ՅԱՒԱԼԻ ԴԵՊՔ ԱՏԱՓԱՋԱՐԻ ՄԷՋ

Այս խորագրին տակ հնտանեալ տողերը կ'կարդանք այս առտուան «Թանին»ի մէջ.

Հայոց գրի գիւտին 1,500 ամեայ յոբելենային տօնի Առաքաջարի մէջ Հայոց կողմէ կազմակերպուած հանդէսը խիստ ցաւալի դէպքի մը պատճառ եղաւ։ Հանդիսականներուն և ոստիկաններուն միջև, որոնց գլուխները կ'ընկերանային, կռիւ ծագեցաւ։ Զինուորը մը սպանուեցաւ և չորս ոստիկաններ վիրաւորուեցան։ Ցուցարարները ոստիկաններուն սուրերն առին։ Դէպքին պատճառներուն վրայ մանրամասնութիւն չկայ։ Ժողովուրդէն մեռած կամ վիրաւորուած քանիներուն մասին ո՛ և է վիճակագրութիւն չկայ հեռագրին մէջ, որով կ'նսկցուի թէ անոնցմէ ո՛չ մէկուն բան մը եղած չէ։ Ներքին գործոց նախարարութիւնը, դէպքին իմանալուն պէս, Նիկոմեդիոյ կառավարիչին հեռագիր մը ուղղելով հրամայեց իսկոյն դէպքին վայրն երթալ, քննութիւն կատարել, հարկ եղած կարգադրութիւնները ձեռք առնել և տեղի տուղները, եթէ կան, պատասխանի ենթարկել։ Ի յանցաւորներուն նկատմամբ հետապնդում կատարել։

Զեբէ-ալ—Բիէ.— Շաբաթ գիշեր Բրթի Շանի թաղամասին մէջ Հայ վեհապետներու դէմքեր և Մայր Հայաստանի խորհրդանշեալ նեղեալներուն վարիչը ձերբակալեց ոստիկանութիւնն ու հարցաքննեց։ Ցիշեալին բարեմտութեան համագրելով ոստիկանութիւնը ազատ արձակեց, ազդարարելէ վերջ որ ասկէ վերջ ազատութիւն չունի։ Ձերբակալուեցան նաև հերոսի պատկերներ ու պատմական դէմքեր ծախող ցրուիչ մը։ Տեղ տեղ հաւաքուած են պատկեր պարունակող Հայ թերթեր։

Ոստիկանութիւնը չաթաթ օր ուզեց արգիլել Թաքսիմի հանրային պարտէզին մէջ կատարուելիք հանդէսը, առարկելով որ բացօթեայ, հրապարակային հանդէս ընել, հաւանօսսել արդիւնած է, բայց Թալատ պէյի տուած արտօնութեան վրայ հանդէսը տեղի ունեցաւ երկի խանդավառորէն, ինչպէս վերը նկարագրած ենք։

Ադէպ ի ժողովի ուրբաթ օրուան նիստին մէջ ընդունուած Հայ բողոքականաց բէրէթէլլին ապ տարբերած է նաև Աքչայ էֆ.։ Շմասնեսան, խորհրդական Ամերիկան դեսպանատան։

Ոբբէ՞ր որ Ազգ. Ժողովէն վերջ, Ազգ. Պարիսարքարանին մէջ գումարուցաւ Հիմնական դրամագլուխի հանգանակէյ յանձնախումբը, և ատենապետ ընտրեց Պարսիկ էֆ. Կիւլէկեկեանը, և ատենագրիր Եղանուրդ էֆ. Պարկոյզ։ Պարսիկ էֆ. Կիւլէկեկեան ընդունեց ատենապետութիւնը, ինչ որ երաշխիք մ'է գործին ապագայ յաջողութեան։

Շատ խանդավառ ճառեր խօսեցան Պ. Պ. Նարիէլ Վարուժան, դրական պերճ ոճով մը, ներբողելով Սահակի, Մեսրոպի և Վռամշապուհի գործը, և դրուատելով Հայ իւնացական շարժումը, որ անմեռ է, և Ցաժակ, որ ազգային միութեան, ազգային միահոգի զանգուածին կազմութիւնը սեռաւ. իրաւամբ այս յոբելեանին մէջ։ Թող այս օրն ըլլայ ուխտի օր մը, թէ մենք Հայ պիտի ըլլանք իսկապէս, և անվիթար պիտի պահենք մեր լեզուն ու պիտի սիրենք զայն։

Սինոնեան համակրելի երբորդութիւնը նուագեց Ս. Մեսրոպի մեկնուածը և Արշակ Բ.ի նախերգանքը, ծափահարութեանց մէջ կրկնելով։ Պ. Արիս Ցակոբեան ջութակի վրայ Թրթռացուց Հայոց հոգին, քաղցր, խռովիչ ու մեղամղիկ, հեղինակութիւն վաղամեռիկ արուեստագէտին Պ. Դաւիթեանի։ Ժողովուրդը յուզուելով կրկնել տուաւ, ծափահարութեանց մէջ։ Պ. Զարեան արտասանեց Սիամանթոյի նարեկացուն ձօնը Ս. Մեսրոպի, ծափահարելով։—Մկրտիչ էֆ. Եսայեան խանդավառուելով երդերէն մի ջնարէնքնուէր մ'ըրաւ երգեցիկ խումբին, զոր ցեմնէն ժողովուրդին հաղորդեց Պ. Ցաժակ, քուռն ծափահարութեանց մէջ։

Հանդէսին ներկայ եղաւ Ֆրանս. Ա. Թարգման Մ. Լբաու։

Սրահին լոյսերը մարելով, ելեկտրական լոյսերու մէջ ցեմնէն վրայ ներկայացուեցաւ կենդանի պատկեր մը, որ կը խորհրդանշէր բարբարոս ազխու